

політичного насилля, варто виокремити наступні: етнічні, соціально-політичні, національні та релігійні. Було помічено, що в тоталітарних режимах для обґрунтування масового насилля людей підганяли під певний стереотип. Критерії визначення тих, хто потрапляв в рамки штучно створеного стереотипу, були нечіткими, що давало змогу будь-кого знищити, приписуючи їм неіснуючі злочини.

Бібліографічні посилання

1. **Арендт Х.** Вирок тоталітаризма / Х. Арендт // Новое время. – 1991. – № 11. – С. 40–42.
2. **Арендт Х.** Джерела Тоталітаризму / Х. Арендт. – К., 2003. – 584 с.
3. **Бикбов А. Т.** Мораль в политике: насилие над господствующими / А. Т. Бикбов // Полис. – 2002. – № 4. – С. 112–120.
4. **Вержбицкий К. В.** Римлянин эпохи террора / К. В. Вержбицкий. – СПб., 2001. – 275 с.
5. **Григулевич И.** Инквизиция / И. Григулевич. – М.: Политиздат, 1985. – 448 с.
6. **Коломоєць А.** Концептуальні підходи до визначення категорії «політичне насильство» / А. Коломоєць // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 46–56.
7. **Маликова Ю. О.** Обоснование морального действия в философии Х. Арендт: (Проблема добра и зла) / Ю. О. Маликова // Вопр. философии. – 2005. – № 6. – С. 168–181.
8. **Прокофьев А. В.** Подвижная ткань межчеловеческих связей (дисциплинарный и перфекционистский элементы морали через призму политической философии Х. Арендт) / А. В. Прокофьев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ethics.iph.ras.ru/em/em5/4.html>
9. **Фельдман Д. М.** Терминология власти / Д. М. Фельдман. – М.: РГГУ., 2006. – 486 с.

Надійшла до редколегії 09.02.2012 р.

УДК 321

В. І. Кремена

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ ЯК ІДЕАЛ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

Розглядається ідеал сучасної соціал-демократичної держави, розкриваються основні характеристики держави загального добробуту.

Ключові слова: держава загального добробуту, соціальна держава, соціальне ринкове господарство, соціальні стандарти життя, суспільне благо, соціальна відповідальність.

Рассматривается идеал современного социал-демократического государства, раскрываются основные характеристики государства всеобщего благоденствия.

Ключевые слова: государство всеобщего благоденствия, социальное государство, социальное рыночное хозяйство, социальные стандарты жизни, общественное благо, социальная ответственность.

The ideal of the modern social democratic state is examined, basic descriptions of the state of universal welfare open up.

Keywords: the state of universal welfare, social state, social market economy, social standards of life, public blessing, social responsibility.

У першій половині ХХ ст. у багатьох країнах світу розпочався поступовий перехід від традиційного буржуазного суспільства (суспільства «вільного», монополістичного капіталізму) до громадянського правового суспільства соціальної демократії. Якщо до 1960-х років соціал-демократія надавала перевагу державному регулюванню економіки, державній формі власності, як найбільш ефе-

ктивних засобів соціального захисту найбільш вразливих верств населення, то на сучасному етапі вона визнає економічну ефективність приватної власності, однак намагається підтримувати соціальну рівновагу за рахунок збільшення бюджетних видатків на соціальну сферу. Сучасна соціал-демократія не є орієнтована тільки на робітничий клас, а на широкі категорії представників найманої праці.

Центральною складовою соціальної інфраструктури сучасної соціал-демократії є комплекс інститутів, відносин, цінностей та норм, що об'єднуються під назвою «держава загального добробуту» (в деяких країнах ідеал соціал-демократичної держави має власну назву: у США – «змішаний капіталізм», у Німеччині – «соціальне ринкове господарство», у Швеції – «суспільство функціональної соціалізації» тощо). У науковій літературі термін «держава загального добробуту» став широко використовуватися після Другої світової війни, хоча сама концепція держави загального добробуту почала формуватися наприкінці XIX ст. – у перші десятиріччя XX ст.

Проблеми сучасної соціал-демократії в Україні досліджують О.С. Головащенко, В.В. Голоперов, М.С. Кармазіна, В.В. Медведчук, А.Ф. Мельник, О.З. Панкевич, Я.І. Пасько, М.Ф. Песоцький, В.Л. Рябіка, А.О. Сіленко, В.М. Співак, А.П. Супруненко, Л.О. Четверікова, І.В. Яковюк та ін. Метою статті є розкриття сутності соціал-демократичного ідеалу держави.

Феномен держави загального добробуту виник як альтернатива «реальному соціалізму», з одного боку, і як реакція на «невдачі», «осічки» класичної ринкової економіки – з іншого. Загальним для всіх національних варіантів держави загального добробуту є те, що ринкові засади економіки доповнені соціальними факторами в інших сферах [6, с. 16–18]. Необхідно зазначити, що будь-яка економіка за самим своїм визначенням – соціальна, оскільки вона просто не може не бути соціальним інститутом. При цьому під соціальною ринковою економікою розуміється цілком конкретний тип господарської системи, що виник та інституалізувався в XX ст., особливо після Другої світової війни в індустріально розвинутих країнах Заходу [2, с. 112].

Концепція соціальної ринкової економіки передбачає синтез гарантованих правовою державою політичних свобод, економічної свободи та ідеалів соціальної держави, що гарантує соціальну захищеність громадян і соціальну справедливість. Тут поняття «соціальне» означає, що ринкове господарство внаслідок своєї ефективності створює матеріальні передумови для забезпечення того або іншого рівня загального добробуту для всіх верств населення.

Так, за словами одного з авторів концепції соціального ринкового господарства А. Мюллера-Армака, «соціальне ринкове господарство може бути визначене як ідея політичного упорядкування, мета якого полягає в консолідації суспільства, побудованого на конкуренції, приватній ініціативі, з соціальним прогресом, забезпеченим саме продуктивністю ринкової економіки. На основі ринкового економічного порядку може бути створена різноманітна та всеосяжна система соціального захисту» [8, с. 91].

На відміну від Німеччини в більшості індустріально розвинутих країн він став відомий як держава загального добробуту. У змістовому і концептуальному плані між цими поняттями немає протиріч і розбіжностей принципового характеру.

У розробку і реалізацію концепції держави загального добробуту зробили внесок представники всіх основних ідейно-політичних течій Заходу: лібералізму, соціал-демократії та консерватизму. У зв'язку з цим не можна не згадати, що ряд видатних консервативних діячів Західної Європи, наприклад, О. Бісмарк у Німеччині, Б. Дізраелі в Англії та інші по праву вважаються батьками-засновниками теорії держави загального добробуту. Однак у Західній Європі найбільший внесок у її формування зробила соціал-демократія. Так, відомий німецький соціолог і політолог Р. Дарендорф влучно називав XX ст. віком соціал-демократії. У США цю роль значною мірою виконала демократична партія, що асоціюється з іменами таких політичних і державних діячів, як В. Вільсон, Ф. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Л. Джонсон та ін.

Центральне місце в теорії держави загального добробуту посідає ідея забезпечення прийнятних для даного суспільства життєвих стандартів. Х. Лам-

берт зазначав, що «суспільний добробут не тотожний економічному загальному добробуту суспільства, рівно як і особистий добробут не ідентичний індивідуальному економічному загальному добробуту» [3, с. 180]. Особистий добробут, крім суто економічних критеріїв (таких, наприклад, як зайнятість, рівень прибутку тощо), залежить і від рівня гарантій у державі політичних свобод (наприклад, свобода і безпека особистості, свобода слова, свобода совісті тощо), від таких показників, як соціальна захищеність, сімейне життя, можливості просування по службі тощо.

Водночас слід констатувати, що суспільний добробут значною мірою визначається суспільними благами. До них світова економічна наука і господарська практика відносять ті товари і послуги, «які ринкова система взагалі не збирається виробляти, оскільки їхні особливості різко протилежні особливостям товарів індивідуального вжитку»: будучи спожитими одним суб'єктом, вони залишаються достатніми для споживання іншими [4, с. 34–35].

Суспільні блага неподільні; вони надаються суспільними установами, їх створення та утримання на відповідному рівні, «не може бути в інтересах ніяких окремих осіб або невеликих груп, оскільки прибуток від них ніколи не зможе окупити витрати будь-якої окремої особи або невеликої групи осіб, хоча часто вони можуть з лишком окупитися великому суспільству» [7, с. 73].

Суперечність між високим рівнем розвитку матеріально-технічної бази і продуктивних сил, з одного боку, та умовами відтворювання робочої сили, які значно відстають від вимог, що висуваються, – з іншого, приводить до усвідомлення необхідності істотного збільшення частки валового національного продукту, що інвестується в нематеріальні сфери, такі як освіта, наука, охорона здоров'я та ін. Фінансуючи ці сфери, держава створює умови для нормального функціонування економіки. Зокрема, система освіти покликана забезпечити об'єктивні потреби економіки, які у міру подальшого розвитку технологічної бази економіки вимагають достатнього за даних умов рівня освіти, загальної культури, дисципліни праці тощо.

Природно, що саме на державі лежить основний тягар з фінансування системи освіти, й у разі, якщо державні інвестиції в людський капітал виявляться недостатніми, ринок не зможе заповнити їх нестачу.

Нарешті, без науки, що є найважливішою складовою і виробничо-господарської, і соціальної інфраструктури як у минулі часи, так і, тим більше, в сучасному світі, неможливий ані економічний, ані соціальний прогрес.

Масштабність і значущість завдань, що виконуються науковими установами, значний строк від моменту розв'язання проблеми на фундаментально-теоретичному рівні до її практичного впровадження обумовлюють ту підтримку, яку надають індустріально розвинуті держави сфері науки загалом і фундаментальним дослідженням особливо. Вона здійснюється як шляхом прямого бюджетного фінансування відповідних установ і організацій, так і створенням сприятливих умов функціонування аналогічних недержавних, переважно інституціональних структур – наукових фондів і товариств.

Таку саму вагому функцію із забезпечення загальних умов життєдіяльності суспільства, соціального і економічного зростання виконує охорона здоров'я. Її якісний стан і доступність для широких верств населення країни можна і треба розглядати, з одного боку, як найсуттєвішу складову його якості життя, а з іншого – як необхідну умову ефективного функціонування національної економіки. Здоров'я нації, кожного її представника є істотною передумовою ефективного функціонування економіки країни. Таким чином, побудова ефективної системи охорони здоров'я – найважливіша умова як соціального, так і економічного зростання.

До суспільних благ також відносять послуги національної оборони, органів безпеки, структур із профілактики та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природно-кліматичного й техногенного характеру. У наданні суспільних благ державне втручання має допоміжний характер, мета якого – гарантувати необхідну з погляду суспільства пропозицію товарів і послуг, які з тих або інших причин на ринок не надходять або надходять у недостатньому обсязі. При цьому держава може застосовувати важелі прямого й непрямого впливу на підпри-

емницьку сферу через механізм державних замовлень, податків, субсидій та цін, щоб регулювати процес розподілу ресурсів у потрібному напрямі. Тим самим держава свідомо перерозподіляє ресурси з метою істотної зміни структури національного продукту країни.

У цілому суспільне благо залежить від рівня гарантованості таких загальнозначущих для держави і суспільства параметрів, як зовнішня і внутрішня безпека, наявність і нормальне функціонування інститутів соціальної інфраструктури: установ системи освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги тощо, рівня соціального партнерства. Іншими словами, конкуренція не повинна ставити під загрозу досягнення необхідного рівня економічної і соціальної стабільності, у тому числі й соціальної справедливості.

Одне з центральних місць у діяльності сучасної держави посідає забезпечення соціально справедливого розподілу прибутків, однак справа в тому, що механізм ринкового саморегулювання аж ніяк не передбачає досягнення соціальної справедливості в суспільстві (див. [1; 5]).

Цілком природно, що в індустріально розвинутих стабільних державах органи державної влади, як правило, уряди, розробляють і здійснюють програми соціального забезпечення незаможних верств населення, встановлюючи мінімальні розміри заробітної плати, допомоги по безробіттю, фіксують ціни з метою підвищення прибутків тих або інших груп населення, встановлюють диференційовані ставки податків на особисті прибутки населення різних категорій. Таким чином, держава бере на себе завдання регулювання розподілу прибутків шляхом прямого втручання у функціонування ринку і непрямого за допомогою системи податків та інших платежів. Прийнято вважати, що в благополучному із соціальної точки зору суспільстві розрив у грошових прибутках 20% найбагатших і 20% найбідніших верств населення не повинен перевищувати 12 разів. Перевищення цієї межі пов'язане з серйозною соціально-політичною дестабілізацією суспільства. Саме цей факт далеко не в останню чергу викликав необхідність перерозподілу прибутку і багатства.

Для держави загального добробуту бізнес і держава є наймогутнішими інститутами сучасного індустріального суспільства. Кожен із них стримується різноманітними чинниками: одні з них конституційно-правового характеру, інші – соціально-політичного, ресурсного та ін. Завдяки цим факторам у відносинах між ними діє своєрідна система стримувань і противаг, яка не дає жодному з них встановлювати свій одноосібний контроль над суспільством.

Парадокс полягає в тому, що держава регулює підприємництво і певним чином перетворює ринок, але при цьому вона ж і субсидує, і заохочує, і захищає бізнес. Своєю фінансовою і валютною політикою, спрямованою на зміцнення економіки і згладжування економічних циклів, держава сприяє економічному зростанню, розвитку бізнесу.

Бізнес ведеться в певному соціальному і політико-культурному середовищі і, природно, не може ігнорувати інтереси суспільства, з якими повинен погодити свої власні інтереси. Більше того, оскільки стабільність суспільства є необхідною умовою ефективного функціонування підприємництва, воно просто вимушене розробляти і здійснювати заходи, що забезпечують таку стабільність. Розвиток і поліпшення соціального середовища відповідають довгостроковим інтересам бізнесу. Прихильність принципам соціальної відповідальності підвищує життєздатність і ефективність підприємництва. У довгостроковому плані соціальна відповідальність здатна підвищити як довіру споживачів до продукції, що виробляється конкретним підприємством, так і курс його акцій.

К. Уолтон виокремлює такі компоненти сучасної концепції соціальної відповідальності бізнесу [9]. По-перше, більше не можна покладатися на концепцію особистої вигоди, оскільки вона не обов'язково приведе до блага суспільства. У тих випадках, коли між приватним і суспільним благом існують конфлікти, перше має стати підлеглим другому. По-друге, американська економічна система спирається більшою мірою на принципи плюралізму та конституціоналізму, ніж на принципи *laissez-faire*. По-третє, добробут суспільства не можуть забезпечити виключно уряд або приватні організації нарізно. Тому

необхідно покінути з протистоянням уряду і бізнесу. По-четверте, керівництву корпорацій потрібно врівноважувати конкуруючі інтереси та встановлювати пріоритети, що враховують інтереси як інвесторів, працівників, споживачів, постачальників і конкурентів, так і національних та місцевих громад, інших добровільних організацій і навіть неорганізованих груп. По-п'яте, врівноважуючи ці інтереси, корпорація повинна відкидати «безрозсудні вимоги», але робити це логічно, витримано й збалансовано.

Таким чином, концепція соціальної відповідальності бізнесу ґрунтується на визнанні існування тісних взаємозв'язків корпорації і суспільства.

Загалом концепція соціальної відповідальності виходить з визнання тісного взаємозв'язку всіх сфер суспільства, у тому числі й взаємозалежності суспільства та бізнесу, і внаслідок цього факту передбачає необхідність для бізнесу взяти на себе широкі соціальні зобов'язання.

Межі соціальної відповідальності корпорацій тим ширше, чим більше їх прагнення до виживання і утвердження своєї легітимності в очах суспільства. У цьому плані одне з головних завдань, що стоять перед корпораціями, полягає в тому, щоб економічно обґрунтувати програми, які вони готові здійснювати в соціальній сфері.

У той же час суспільство зі свого боку має право чекати від бізнесу того або іншого рівня соціальної відповідальності в таких питаннях, як охорона навколишнього середовища, забезпечення безпеки транспорту, матеріальне забезпечення незаможних верств населення тощо. Однак технічні, фінансові та інші можливості бізнесу в цьому плані не безмежні. Оцінюючи можливість тієї або іншої корпорації або бізнесу загалом, не можна забувати того факту, що головною умовою існування і життєздатності будь-якого ділового підприємства є його економічна рентабельність, яка визначається рівнем прибутковості його діяльності.

Соціал-демократія може існувати тільки у такому суспільстві, де ліквідоване відчуження працівників від засобів та результатів їхньої виробничої діяльності. Це таке суспільство, в якому всі трудящі є (тією чи іншою мірою) власниками або співвласниками засобів та результатів праці. Отже, суспільство соціальної демократії – це післябуржуазне (постбуржуазне) суспільство, а держава в такому суспільстві має бути державою трудящих-власників.

Крім типів держави, уже відомих історії людства, є підстави для прогнозування виникнення в майбутньому держави соціально-демократичного типу – держави трудящих-власників. Така держава буде організацією політичної влади трудящих-власників, що становлять більшість суспільства, яка забезпечить реальне здійснення і захист основних прав людини, прав нації і народу на засадах свободи, справедливості і солідарності.

Якісно новому етапу всесвітньо-історичного розвитку людства, його переходу до громадянського правового суспільства соціальної демократії відповідає перехідний тип держави, орієнтованої на соціальну демократію.

У сучасних умовах існує два основних різновиди держав перехідного періоду:

– держави промисловорозвинутих країн соціальноорієнтованого, «соціалізованого» капіталізму;

– держави, які існують у країнах, що переходять від авторитарно-бюрократичного ладу псевдосоціалізму до громадянського суспільства і перетворюються з організації тоталітаризованої влади колишньої партійно-управлінської верхівки на організацію влади більшості населення (зокрема, колишні радянські республіки та історично аналогічні їм держави).

Можна дійти таких висновків: концепт держави загального добробуту є результатом конвергенції з ліберальною моделлю розвитку, що поєднує як деякі колишні елементи соціал-демократичних програмних установок, так і абсолютно нові підходи в політиці й економіці. Основними чинниками внутрішньосистемної конвергенції ліберальної і соціал-демократичної ідеології є глобалізація, індивідуалізація та «нові політичні питання». Сучасна соціал-демократія впритул наблизилася до свого основного ідеологічного і політичного опонента – ліберально-консервативних партій.

Бібліографічні посилання

1. **Абалкин Л.** Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / Л. Абалкин // *Вопр. экономики.* – 1997. – № 6. – С. 6–21.
2. **Бодров В. Г.** Соціальне ринкове господарство / В. Г. Бодров, А. І. Кредісов, П. М. Леоненко. – К.: Либідь, 1995. – 175 с.
3. **Ламберт Х.** Социальная рыночная экономика: Германский путь / Х. Ламберт. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 224 с.
4. **Ланге О.** Введение в экономическую кибернетику / О. Ланге. – М.: Прогресс, 1968. – 208 с.
5. **Лукінов І.** Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду / І. Лукінов // *Економіка України.* – 1999. – № 5. – С. 8–12.
6. **Мельник А. Ф.** Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід і проблеми України) / А. Ф. Мельник. – Тернопіль: Збруч, 1995. – 179 с.
7. **Фридман М.** О свободе / М. Фридман, Ф. Хайек. – Минск: Полифакт-Референдум, 1990. – 126 с.
8. **Müller-Armack A.** Soziale Marktwirtschaft / A. Müller-Armack // *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften* / Hrsg. von Beckerath E. – Stuttgart, 1956. – Bd. 9. – S. 390–439.
9. **Walton C. C.** Corporate social responsibilities / C. C. Walton. – Belmont, 1967. – 112 p.

Надійшла до редколегії 21.02.2012 р.

УДК 322

А. Є. Лясота

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Розглядається громадянське суспільство як історично визначена реальність, феноменологічний прояв цілісності соціокультурного організму, як результат специфічного історичного розвитку, генетично пов'язаного з європейською культурою.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціокультурний організм, правова держава.

Рассматривается гражданское общество как исторически определенная реальность, феноменологическое проявление целостности социокультурного организма, как результат специфического исторического развития, генетически связанного с европейской культурой.

Ключевые слова: гражданское общество, социокультурный организм, правовое государство.

The article defines the civil society as a socio-cultural organism. Author was characterized the civil society as a result of specific historical progress, which connects with European culture.

Key words: civil society, socio-cultural organism, legal state.

Актуалізація проблем, пов'язаних з поняттям «громадянське суспільство», у сучасній філософській та соціально-політичній думці Заходу припадає на 70–80-ті рр. Зростання зацікавленості у цій проблематиці стало особливо помітним у зв'язку з кардинальними змінами, що відбулися у країнах Східної Європи та країнах так званого третього світу. Розповсюдження основних ідей, принципів, вартостей, що асоціюються з уявленням про ліберальну демократію, на нові регіони потребували переосмислення поняття громадянського суспільства, умов та закономірностей його виникнення, формування та розвитку, особливостей становлення у різних культурно-історичних умовах.

Всебічний аналіз громадянського суспільства передбачає поєднання двох аспектів дослідження. З одного боку, громадянське суспільство — це теоретич-